

Թովմ. Գ. ժթ. 218, Աշոտ եւ Էսպարէ՛՛ Սմբատի որդիները, Վարդան 79:

28. Թովմ. Գ. ժա. 191 (տ. թ. 25), ժէ. 213, Սմբատ եւ Էսպարէ՛՛ եւ Մուշեղ, Մովսէս Իշխեցողը:

29. Աբաս, սպարապետ Հայոց, եղբայր Իշխանաց Իշխանին, Թովմ. Գ. ի. 222:

30. Թովմ. Ածեր. Գ. ժէ. 213:

31. Ասիկա գուցէ Աշոտի որդի՛ Էսպարէ՛՛ն է որ ԱՏմաղ Բ. խալիզ արարացի կուսակալը Զորայ մը վաղ նստեցուցած Ատորիք ասբաւ, Թովմ. Գ. ի. 222:

(Շարձաւորի) ԴՍ. Յ. Վ. ՄԱՐԿՈՒԱՍՏ
Փարզմաննց Հ. Մ. ՀԱՊՈՂԵԱՆ

Յ Ե Ղ Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ծ Ա Ն Ս Թ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Գ
Ս Յ Ո Ր Պ Ո Ա Յ Պ Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ն
Ե Ր Ե Ս Ի Ա Չ Ե Լ Ե Պ Ի Ե Զ Ե Ս Ի Ի Ր Ե Ն

Կ Լ Ո Ի Ն Գ.
(Շարձաւորի-ի-ն-)

ՅՈՂ 50. Բոջայք հայկազան: Թէ ուստի եկած հաստատուած էին հոն այս հայ բոջայները, Երեմիա Չէլչէպի բան մը շնոր այդ մասին, միայն կ'աւանդէ (տող 51), թէ տառնց այրիք տունը նստելով միայ շինող եղած են, եւ կիններն ալ այդ մտղերուն թափառայած վաճառողները: 52րդ տողն մէջ Երեմիա կը թուի գանգատիլ, երբ այդ կիններուն ըաց երեսով շուռ գալը կը յիշէ. բան մը՝ որ շատ անբնական եւ անվայելուչ համարուած էր հին բարի ժամանակները. ըաց երեսով տունէն դուրս ելող, առանց քօրի պատող կիններն անբարոյական կը համարուէին. ինչպէս արդէն խեստ յոտակօրէն կը յայտնէ զայդ՝ ազգայն-պիղծք բա՛ւր. զոր Երեմիա անողքաբար կը դրօշմէ անոնց քով:

Սիրացաւ տրտունջի, ծանուկ մորմաքի մէկ զօրու որ շեշար կը ցոյց կարծես Երեմիայի այդ (52) տողէն, մանաւանդ անոր վերջին պարբերութիւնէն, երբ կ'ըսէ՛՛ ալք ըսզմացն ի վայրս թուրքացան:

Ուրե՛նք անոնցմէ շատ աղամարդեր ալ հաւատարմին փոխեր են. զգու՛նք արգեպ իրենց կիներու անբարոյութիւնէն, թէ ոչ՝ անոնց ան-

բարոյութեանը զխաւոր պատճառ ու ստեղծիչ ըլլալուն, իրենց յոյ՛ ծուրութեամբ:

ՅՈՂ 53. Դավթըրճի հայք, ոյս/նքն ջորեկան հայեր, որոք բոջաներ էին նաեւ անշուշտ: Անոնց մասին ալ լաւ գաղափար մը չէ տար Երեմիա, ընդհազարճներ են անոնք, կ'ըսէ, Անդրիանուպոլոս գացող-եկող, զորս կ'որակէ՛ իբրև կանչ կանչողը (մանի կանչող) եւ իշոցնատուր (տող 34), իմա հայհայտից բերնով պոսացող կանչուտողներ, կամ պարզ ըսելու համար՝ սրիկաներ:

Բոջաներ մինչև ցարդ կը գտնուին գեո՛ Երեմիայի ցոյց տուած տեղերը. անոնք բնաւ չեն տարբերի իրենց հին պատկերներէն, բայց բարբախտութիւն է ըսել, թէ անոնց մէջ հայ գրեթէ չկայ այժմ:

Հայ բոջաները շատ առիթներով ուսումնասիրութեան նիւթ եղած են մեր մէջ, Կ. Բասմաջեան 1888—1892ի Արևելքներուն եւ 1892ի Սանզումներուն մէջ ունի անոնց վաղ ընտիր հրատարակութիւններ. Վ. Փափազեան գրի առած է 1900ին Հայ-բոջաներ անունով լաւ երկ մը, որ ներկայացուցած է իզմիրեանց գրական մրցանակին. Քերովքէ Պապկանեան ուսերէն լեզուով գիրք մը հրատարակած է անոնց վրայ, եւ Գրիգոր Վանցեան ալ 8փոխի Մուրճ հանդէսին մէջ տարիներ առաջ լաւ ուսումնասիրութիւններ, զորոնք արտասպա՛ծ է ապա, Կ. Պոլսոյ Հայրենիք օրաթերթը 1893—1894 թուականներուն:

Կ'արժէ կարգալ այս ամէնքը, հայ բոջաներու ծագումին, լեզուին եւ սովորութիւններուն վրայ գաղափար մը առնելու համար:

ՅՈՂ 62 եւ 63. Այս տողերը գինովներու երգեր են, անոնց նշանակութիւնը վեր ի վերոյ սա է, ո՛վ տրտամած, ճկ, շուտով ծոցս մտիր պահ մը, որպէս զի համըրյի առուտուր ընենք (այսինքն՝ համըրյեր փոխանակենք):

Ամէն մէկ բառին առանձին նշանակութիւնն իմանալ ուզողին կը յանձնարարենք գի-մը՛՛, ծանօթագրութիւններուս սկիզբը զետեղուած բառացուցակին:

ՅՈՂ 66 եւ 67. Փղըր ինչ մխիթարական են արգարես այս տողերը, որոնք հայ գեղուներուն, աւելց՛ գեղուն հիներու աշխատող գատող ըլլալը գոնէ կը յայտարարեն. մինչ յոյներունը շուայտ, ցոփ, գինեատուններու մէջ ծծանս պարբերով երգող խաղցող ու պատանիները գլխէ հանող, որպէս եւ են իսկ ցայսօր դարերէ ի վեր:

ՅՈՂ 70. Գինովի երգ մ'ալ այս սողն է,
որուն առաջին բառը՝ Դաղցնո կը կարծեմ թէ
երկուքի բաժնելով պէտք է կարգաւ սողը,
այսինքն, դաղց եռ արտից են, այսու թերեւս
նշանակել ուզէ այն, դաղձի՞ վայրի արտերուն:
Կամակ անուշ բուշ է եւ անական է դեղձ
փոխաբերական բառին, որ գինովի վառող
փրփրող սրտերուն զովութիւնը պիտի այս:

ՅՈՂ 82. Անտեր, բնաշնայպէս շատ
Տիանայի կը գտնեմ այս բառը, որ արական
գործարարի Տամար բուռած է հաս:

ՅՈՂ 84. Մըրզուներ, բառ աավորեն, որ
կը նշանակէ՞ մազեր:

Միրուս, մորուքի միտքով է բուռած:

ՅՈՂ 91. Հագար հարիւր՝ ի երկ թուա-
կանս. հայկական թուական է այս, որ կը հա-
մապատասխանէ Բրիտանոսի (1102 + 551) =
1653 թուին:

ՅՈՂ 97. Տէր Սարկոսն թօփցցի,
Չիրացոյ գտնել թէ ո՞վ է այս քահանան որ
պահնատես եղած է սաճիկներու սրբացուցած
վէլիուլլաշին այդ յիմարական արարքին:
Հարկաւ և Պոլսոյ եկեղեցիներէն մէկուն քա-
հանանքէն եր սա, թերեւս թոփ գարուցի,
ինչպէս կարելի է գուշակել թօփցցի բառէն:

ՅՈՂ 114—118. և Պոլսոյ մէջ այսպիսի
ըժշկարաններ պակաս չեն որս այսօր. Գե-
րեզման-Ախտասանդներ են անոնք, որոնց քով
ուխտի կը գնան միշտ այլեւայլ ցաւագարներ,
ախտաժէտներ, մանաւանդ զաւակ ունենալու
չերմայէս փափաքող ամուլ կիներ:

Բայց միայն թուրքերը չեն որ կը ատեն
այդ սեսակ ուխտասանդներ. Բրիտանոսայններն,
մանաւանդ Յոյները կը պահեն նմանօրինակ
բազմաթիւ բուժատուներ, ամենքն ալ բուր-
ներու, լեռներու գագաթները թառած:

ՅՈՂ 119. Փիստան: Սեռական է վիխ-
տուն բառին, որ կը նշանակէ մարմնոյ ծածուկ
կողմը:

ՅՈՂ 137. Այս սողով երեմիա Չէլէպի
կը յիշատակէ Պալքըլըի Ազգային Գերեզմա-
նատունը, որ կը գտնուի և Պոլսոյ բերդերէն
գուրս արեւմտեան հարաւային կողմը, եւ մտ
եւտի գուշակ: Հայ գերեզմանատուներու ամե-
նահինն է՞ սա եւ ամենէն ընդարձակը, ուր
մինչև այսօր կը շարունակուի ննջեցեալներու
թաղումը: Անինամ եւ լքուած վիճակ մը ունէր

այն մինչև 10 տարի առաջ, երբ ժողովրդային
հանգանակութիւն մը կրցաւ բոլորովն զայն որ-
մապատել:

ՅՈՂ 138. Ասոր մէջ նշանակուած անուն-
ները կը վերաբերին՝ առաջին գլխոյն մէջ յի-
շուած և Պոլսոյ շուր հայ եկեղեցիներուն, որոնք
էին՝ Ս. Գէորգ Սամաթիոյ, Ս. Սարգիս Հի-
սարտիպի, Ս. Նիկողոս Նշանձիի, եւ Ս. Աս-
տուածածին (Տիրածին) Գուճաբէ:

ՅՈՂ 139. Երեմիա հոս բուշ կուզէ, թէ
վերջգրեալ շուր եկեղեցիներու սեպհական հայ
բնակչութեան ննջեցեալներն են որ թաղուած
են Պալքըլըի գերեզմանատունը:

137—200 սողներ երեմիայի աշխատա-
թեան ամենէն կարեւոր մասը կը յօրինեն.
անոնք՝ իրենց մէջ Բիւզանդիոյ հայ գաղթակա-
նութեան պատմութեան մէկ շահեկան էջը կը
ներկայացնեն, եւ կը յայտնեն անուններ, որոնք
շատ ծանօթ չեն արդէ հայ սերունդին շատ
հին է, ինչպէս արիւք արդէն, այդ գերեզմանա-
տունը, եւ հնագոյն քան Էստրեն գարուիւք.
ամէն երկրէ և Պոլսոյ պանդխտողներ կամ եկող-
ներ Պալքըլըի մէջ կուճեան իրենց գամա-
բանը. եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, կարեւոր
անէր եւ նահատակներ, որոնց շիրմերուն մեծ
մասն անյայտ եղած, պանդխտներուն ալ
խիստ անշան, ճոխ հարուստներուն միայն կան-
գուն կը տեսնէ երեմիա: Բայց պարտասնու-
թիւն կը համարի իրեն յուշ անել իւր հետ
վարդապետին՝ հոն թաղուածներէն նշանաւոր-
ները, որոնց անունները ուսած է ինք ծերու-
նիներէ, եւ կը հրաւիրէ զայն որ իւր աղթ-
քովն անուն հոգիներուն հանգիստ մաղթէ:

Գեղեցիկ ու զգայուն շնչողով գրուած մըն
է երեմիայի այդ կտորը. անոր վրայ վայրկեանա-
կան խորհրդածութիւն մը բառական է բնելու,
թէ արգեպը Պալքըլըի գերեզմանատունը և Պոլ-
սոյ առական ասառ ալ չէր վերաբերեր բիւ-
զանդարանէ հայերու:

Հ. Ղուկաս Ինճիճեան այս գերեզմանա-
տան վրայ խօսած ատեն կ'ըսէ, " յորում
տապանագիրք որք երեւին՝ ոչ յառաջ են քան
ՉԻ (1000 + 551 = 1551) թուական մեր,
իսկ նախնազոյք քան զայն՝ կամ են անգիր եւ
կամ թաղեալք ի խորս՝, այն սողերէն յայտնի
կ'ըլլայ արդէն, թէ որչափ հին կը համարի
Ինճիճեան Պալքըլըի հայոց գերեզմանատունը:

1 Անիոյ. 2 Գրեց Ժողով Գիրքի. Հ. Ինճիճեան, Վենետիկ 1804, Հատոր Ե, էջ 116:

1 Անիոյ. 2 Գրեց Ժողով Գիրքի. Վենետիկ 1804, Հատոր Ե, էջ 116:

Որչափ կարեւոր գէմբեր հոն անյայտացած են ի սպառ, եւ որչափներ կորսուած անյիշատակ, երեմիա Չէլէպի աննաման ծառայութիւնը մատուցած է հայ ազգային պատմութեան, իւր Պատշտին մէջ արձանագրելով անունները, անոնցմէ կարեւորագոյններուն, զորս ես ալ պարտք ինձ կը համարիմ դիտել հոս առանձին, անոնց վրայ լուսատու տեղեկութիւններ տալով՝ կարելութեան սահմանի մէջ:

ՏՈՂ 147. Յոնաննէս եպիսկոպոս՝ որ աստ զայր պատրիարք կոչմանն: Կ.Պոլսոյ պատրիարքներէն է, ինչպէս տողին երկրորդ մասը կը յայտնէ, բայց թէ ո՞ր Յովհաննէս պատրիարքն է այն, չընթեր:

Մինչեւ երեմիայի օրերը այսինքն՝ մինչեւ Պտղոսի գրութեան ժամանակ Կ.Պոլսոյ աթոռին վրայ Յովհաննէս անունով վեց պատրիարք բազմած են, առաջին էր՝ Յովհաննէս Տիարպէլբիրցի (1573 — 1581), Բ.-ը՝ Յովհաննէս եպիսկոպոս մը որ 1590 — 1591 կարճատեւ պատրիարքութիւն մը ըրած է. Գրգը Յովհաննէս Մուլ (1600 — 1601, 1610 — 1611, 1621 — 1623, 1631 — 1639), Գրգը Յովհաննէս Մուղնեցի (1652 — 1655), Երգը Յովհաննէս Թովթունծի (1663 — 1667), եւ Զրգը Յովհաննէս Ամասիացի (Թովիալ կոչուածը) (1674 — 1675):

Ասոնցմէ ո՞րն է երեմիայի յիշածը: Եթէ ուշագրի ակնարկ մը նետենք Պալքիլէ ննջեցեալներէն միւս յիշուածներուն բարձրին վրայ, կը տեսնենք թէ երեմիա Չէլէպի, զանոնք իրենց մահուան թուականներուն կարգաւ դասաւորելով գրած է եւ որովհետեւ յիշուած Յովհաննէս պատրիարքն յետոյ կը գտնենք անունները Դոսպատիկի նահատակներուն, որոնք 1634ին են կեանքէ խլուած, կրնանք ենթադրել, թէ երեմիայի 147րդ տողին Յովհաննէս պատրիարքը, Յովհաննէս Ա. Տիարպէլբիրցին է, եւ կամ՝ կարճատեւ պատրիարքութիւն ունեցող Յովհաննէս Բ.-ը, ինչպէս տողին վերջին պարբերութիւնն ալ զգացընել կու տայ. մտնուանդ՝ որ Յովհաննէս Գրգ (խուլ) կոչուած պատրիարքը 1634ին ողջ էր դուր եւ նոյն տարւոյ յունիսին կը վախճաներ Հռովմի մէջ¹:

ՏՈՂ 148. Թօթ կարապետն եզրնկու՝ աշակերտ Պետրոս Կառկանեան: Ասոր գերեզմանն անյայտ է. Երզնկացի վարդապետ մին է սա Թօթ մահանուով ճանչցուած եւ աշա-

կերտ այսինքն՝ ձեռնառուն Պետրոս Կարկանեանի:

Պետրոս Կարկանեանը, որ կը կոչուի եւ Կարկանեցի¹, ծնած ըլլալով Ասպուրականի գիւղերէն Կարկասի մէջ, կարող եկեղեցական մըն էր, բայց եղած է անվաւեր կամոզիկոս մը Սիսի (1601) եւ մասնաւորապէս Հայէպի (Բեւրիա), ուր քաճախած է 1608 թուին Գեարուարի 24ին², բաւականի զբաւեւր մարդ մը եղած ըլլալ կը թուի, որովհետեւ ձեռագիր հատար մը, որ կը գտնուի Վիեննայի Միխիլանրեանց վանատունը, կ'աւանդէ՝ թէ սա եւ ուրիշ վարդապետներ, Կիլիկիոյ այլեւայլ քաղաքներուն մէջ տարածուելով, Սիսի Աթոռին անվզին զարդուց եւ կարճից արիթ մե եղած, մանաւանդ անվզին մատենից եւ զրեանց³:

Գրահասարք վարդապետներուն մէջ կը գտնուեր հարկաւ եւ բօթ կարապետ Կրդիկացի, որ շատ կարեւոր անձնաւորութիւն մը եղած էր, գործունէայ եկեղեցական մը, ինչպէս կ'ուսանինք Գրիգոր վարդապետ Գարանաղցոյ Միամանակագրութենէն որ միակ տեղեկատուն է բօթի կեանքին:

Կ'ործէ կարգաւ հ.ս. Գարանաղցոյ գրածը, զոր Գեր. Տէր Մեարոզ Վ. Նշանեան, Երուսաղէմի վանքի մատենադարանէն սիրաբար յանձն առաւ նոյն թեմամբ ընդօրինակել եւ յղել ինձ՝ 1911 օգոստոս 2/15ին:

Ահաւաստի այն՝

Ի ժ մահուակա գրուած թեմէն Կրիգոր Վրգ. ի Կամանեցւոց կամ Գարանաղցոց

«Այլ եւ կայր մէկ ժանկազոյն արեգա մի ի Թուլուան զեղջիկն՝ Կարապետ անունն, որ մականուամբ Բոթի կոչէին զի յազցոն, որ յառջն ընդ ակամբ հայելով առ նա յաշխրմոյն բայց ի սմանէ եւ եղեւ սիրեցեալ յայս նի՞ զի հուսաւորով սպասաւորելոյն ի ժամ մհաւան, զիս լեալ զեղջիկն Թհոսի նի, եւ կառկագրի արբ Թոշի անցան, որ զեր բիրտն են գաւապանն եւ զաւազոյն զբանն նմա յայցին: Եւ յետ վիշտանի վայրն ոչ յամեաց եւ յաղապեաց, այլ փութեանակի յարուցեալ զնաց ի հաշի մտ Պետրոսն [Կարկանեցի], որ սուկաւին կերպանի զի՞վ Կթիլիս անունն, եւ նա լինկաւալ զնա սուղ յեր անասց որպէկէ, եւ եկաց առ նի՞ սակաւ սուղ ժվա՞՞ ինչ: Երբժամ ետես զաւառագրմանի նի՞ որ զնամարք իմաստունն, ետուր նմա գաւապան ի իշուակն. եւ յաւուրս եւ յամին յայնմիկ՝ նհաս վիշտան մհաւան որ

1 Գրգ.՝ Հայոց, Չամչեան: Հատար Գ, էջ 538:
 2 Գրգ.՝ Հայոց, Չամչեան, Հատար Գ, էջ 538 եւ Մայր Ե-ումը Լոյսերի 21-տետք, 2. Երզնկայի, էջ 465
 3 Մայր Ե-ումը Լոյսերի 21-տետք, էջ 359:
 4 Կարապետ վարդապետն ուսուցին Երզնկայի Ղազար վարդապետին մասին է իտալացի: — Երան. օրին.:
 5 Ռեբ — 1608. — Դոս. օրին.:

1 Լոյսերի Աւետիսի 1911, էջ 23:

կից քի՛սին եւ իւր ձեռքն իջուցին ի հող առաջնի: Եւ ինքն զ՛. եւ ամ կնոջ շտա՛մ կողմ յարարից եւ յյժմ, որ յուսաւ արիթմին յամ գան էտոր եւ ի բանք եղին զի Կնարառնէն իտակայ զանաջ Լնից հառառն, եւ չար լծաւոց նորա զուսէն ամբնն եւ ինքն այլ անբիկեւզ եւ գիմնաստեր առ հնգաման: Եւ հառաքինն ինուս ամանն, եւ այսցին առաւ զի՛ւրին: Իս իս անբին եւ սքին կռեմնիքն, եւ առից գառաւորին վիշտննն օտու բարութիւնն: Եւ գան հարին եւ եղին ի բանքի յուսոց ինքնին, եւ եղև չիջարկն քնն: Ենա առաջ արիթմ Կնին, ամայնցն յարար ապրն, գնացնով թե հաննն ի բանգին, առելով: Թողք ինացն ստա: եւ այլ շատ անաջ յանգիմանսն առելով զի իւր եւ զի նոց, եւ ոչ կամէր կրնել: Եւ հագին կարացնն հանել ի բանգին: Եւ յետ զատկին, որ օւստուսոցն գեղցին ինքնվիւր յերկիր իւր ծովով եւ ցամաքով, նա՛ն առաւ վիշտըք զնուկն՝ք զի՛ւմ ուրիշ յախտաւորացն այլ զնուկն՝ նաւ մտաւ: Եւ զի կրնէր նաւել ի Տիմոթիւն: Դա՛ն գետ ամառաւին ի նաւահանգստին գտով, հաւր հարաւ յինքնն ի նաւին եւ այրիցաւ նաւն առաւ վիշտնն հանգեմ: Եւ այսպէս [առ]ուն գառահաւաւոցն գուտնն եւ այսպէս մեծ հրաշքիւր յայրանոց մեծուն զիրաւ լինին եւ զանմարտի վիպին եւ այլ թշուհն յամբիթ եղին: Եւ ինքն կնոջա զգարն գնաւ՛ւմ յիշխարս՝ զի ինք՝ օւստուսեացն: Թե քնի նմահառաւ անորիցն՝, Թե նր հարանց անպոցն՝, Թե Սինեական իրիւնն, զմե՛ չրիթ՛ւմ եւ նահալց շնորհաց անպոցն եւ ի կնիցանաց աքօթիցն վայելելովով, Ի՛ ամ անգ լինել՛ւմ գեղցիոց արզն իհարցուցանել՛ւմ, որ զիւրաւ ակնն զիւրաց լեզու, եւ նոյն լեզուս քիզի՛ւմ նոց, Եւ մեք այլ շատ կարգաւ այս յիշխարս, եւ նոյն նման ոչ կարցայտ առնել, զի նմա՛ս՝եր էր շնորհ նոյն (1061 + 681 = 1618), որ մեք կնոջ յՄամուսն, նա յետ մեր գալիցն կու գայ յԵրուսիմ յիւր սեղանն գառաւան, եւս զանոյ՛ թե աւղան զմե՛ թիւրնէ՛ կնգարուցն օրինաց եւ դատա՛րն՝ն նոց եւ կն՛ք՝ քիչքի՛ն՝ եւ վանկն՛ց, որ խնինալ են, եւ զմե՛ արեւուն զանց եւ կնի՛ն՝ց, Զանք եւ հոգ եւ փոյթ անէր, եւ աշխարհացն եւս առաւել ցաւեր եւ հոգար, որ եւ ի նոցին հոգոցն կրեա կառն մահուան նոյն, ոպ գրելոց կնք փարք ի շտանն: Եւ բարբոք հով[ա]ւեր զկաման, զԱկին երկին, որ շինեաց զԱկին կամուրջն մեծաբան վառապել եւ Ջիրալանուց զանացն զգնուածնն եւ զըտր պարտնն, որ խառնել էր ի հիմանն, զիւրտին նորոգանն: Եւ զԱկն վառապել թառանցն, որ յԱ՛՛ս՝ անան արկ կայր կնի՛ն՝ քրիցն որդի, որ աւղարկե՛յ՛ եր հոգեմանն մարտանք կերպն՝, զնա նմանով արեգաւ եւ գն՛ւմ ի սեղն կայր՛ին իրք ի շառաւիղն լուսիքն զզի: Եւ յետ ի՛ ամի կոպ՛՝ անանազակն առաջ՛ւմ եւ փարթմանացանել՛ւմ մե՛ գայիւր: Եւ յետ այսպիսի երախտացո՛յ՛ ցունին սիրոյն յատուկն գառնել եւ թշնմի ինն՛ւմ միարանով ի հետ գինեմել Սինուսեանցն եւ ողբան շարքի եւ վիշտ հառուցնն առ նա եւ բզ՛՛ արտեղչ անաւ անստորառն բարեմանն՛ց բանս զգեցին եւ Երմիանն զբեցցին, ինչ համախոց կնք՛՛ զք կերցցին Ե. անք՛՛ առաւ Սիլիսիակննս ան գրկեցին, որ ինքն կուս գրեմ զինք ի վեր եւ ծանայ զից շար նիւնն գործան եւ իրացաւ, որ իրո էր, եւ մեծաւ գաստով գատուս ամբ՛՛ նոյն կնքնն եւ մեծաւ գատաւով ուղար-

1 Թոր. սպերնց:

կից եւ Խուսր ամի կոնքակ վազիրութե: Եւ յիժմ՛՛ որ այսպիսի մեծաւ փառք գրէն. երեկ ի յԵրուսիմ (նա՛ թշնա-միքն) նա՛ թշնամի հնգակն՛՛քքն երեւան եւ յամբիթ եղին ժամանակ մի, եւ յետ ժամեկ կրկին նորոգեցին գատուսն եւ զիւրամանսն ին. այն շար մնաւոց յի՛ւս եւսն՛ն, որ սիրուն աշխր՛սն էր ոպ զՅեռապի իորհեցաւ մտանել ի մահ զգրպան իւր, որ ի գրպին արանանել զիտեր առաւ Ենիկաթեցն, որ զմիանաւոց հոգեմանն գուռն ե վիշտ փակել էր, եւ վրային աքր եղեալ ի յորմի գուռն ի վայր իննու եւ փախաւ զեղի կամանոց քիչքն անկնն-լով: Դս՛ արարով ի յառանել առօտոյն կուրաց շարն քարոսմ անմեղքք ի սպնինել, յնն ի ցունիր, կու դատա-ման թե ի յարմն իննալ փախաւ զեղի կամանին: Դս՛ բ. միւսաբով արքնեաց կեղեւ հետամուտ կեղեւ զ կրունին զինք զնացեալ մնաին եւ կամանոց նոյն, որ Պոզող ասնն, եւ ոչ հասին, զն յերկրոյ գիշերացանոց կեղեալ: Եւ յիժմ՛՛ ոչ հասին, ի կարտիս կեղեւ թե զարք գաննա զաշխարհ: Ի գեղջն թիւրաւան թաղու-ցեալ անգ ի ման կզորն, եւ գրճան յետս եւ շուգան ի թիւն եւ գնացին ի առնէ կնիցն կզորն եւ Տըղուս կեղն եւ նա ոչ գիտելով անցն ի վազեց Տուտ չիւ իմ՝ անեւ զնոյն, եւ բոնեցին զմե՛ առնն եւ զմե՛ անգինն, յար եւ կարծեր շար աշխր Խոսուն, եւ յիժմ՛՛ ոչ գատն, գեղեւ՛ զնացնն արկին յարայն եւ այնիք հարին զԵրիկունս եւ զբովայնս, մինչեւ տորթեալ մե՛ միջինն. եւ թողեալ կրտամանս եւ գնացին: Եւ վրայն փառքա-տես լինելով շտապ առ մեք կնիւն, որ էսք մեք յայնժեմ ի նորալեւն վանն յարմարա՛՛ մեր ձեռանկեր-անն, որ յամանն նր աննին էր, անչ կնոց առ մեք չիթ մի, եւ յարով գանկասեցաւ մեք զըստանոցն վառապից արեւոս անցից իւրոց, զոր կրնէ էր ի շար աշխարհն՝ յարդին բելուսի, զոր ի վրայ գրեցք հմա-ուսութ: Եւ միկնարեցաք զնա ոչ օտար, եւ նամակ արշու՛նի գրել Խուսր յըստմոյն կզան երգիկացեկ երեւ-անի արանն, ինչ Եփուստի արքն ինչ Եփուսեանն, որ այսժայտ յիժմ՛՛ եւ մե՛ ասունք ինչ զից ամոց Տուտ: Եւ ինչ Աւակախնն, որ մեծ իմաստասեր էր եւ մե՛ ասումարց գիտաւ եւ ներհան բանց, որ զմե՛ աշխարհ հրացանալ էր, մանաւանդ զգրպագը, եւ յետոյ աւ-րացող կեղև քն ոպ գուռնունան եւ զակեւագա թարգ-մանիքն եւ զնչ ի լեւն մե՛ ասունք եւ զից խայտակնէլ աստիկեցաւ ի կնիթացնն եւ շտապ զնա անք եւ յրե-ւնց իմ փակե՛յ յըստմոյն, շտապ զըսել զըսել եւ զանորե-նս ին. զոր չիւր եւ զոր ինչ արդեմն, թե՛ քրեքն. չե ժամակ գատուսոյ: Այլ զի վրայն յիշքը, որ ի նոյն ժամանկին բարբոք համաբով հաշխուց էր ստան նոյն եւ շտապեալ միջին իրք զըստաւոր ակնն բզքի: Եւ առ սոսաւ ուղարկեց զգրպան եւ գրով ծանուցի զմե՛ կեղեւ աշխու, որ եւ նք ի՛. որն Սինուսն եւ իննս շայն զնացեալն գրեր որ յշխմաննն էին զիչել Ե. Գ. մարով, նա՛ ի յըստմոյն այլ էին զրկել յերգիկացն. նա՛ մեք որ սեղանի էսք նոց չի կամցին, ոպ զիչիք անգանապայտն կամենն ասնն, եւ մեք գրով յուշ արքը նոց զանմեղ շլիկարտառնէ ի վր վրպոտն, եւ ըն-գունեցան մե՛ աշխարհն քնք, եւ ժողքն ոպ զարեւ յԱյլ զի անպաւս յանգիմանիչ եւ անհապարտելի եւ մե՛ անաւակից, մանաւանդ քնք, որ յաճե նոյն սարեւնն գտալով՛՛ զի անալ Տեր էր ի դատա՛՛նին առ մե՛ ոք: Եւ շարք անք եւ շառա աշխուս կեււ, ի գրուս արքունեցն արքնեալ բզ՛՛ ամառօրեա ժնկա, զեւեկանն որոշեց ի

հարգելի՛ս փշխոնն, ի վր խոհանարանաց Թղթին հյուսնից լինել եւ գ. բեւեռ ընկ յաւել ծանկ եղեւ զի նք: Եւ ինձ այլ զեր եր գրկել ի՛նչ եկ լեր կամանկոյ, որ շլուսման այլ այսպէս առնեմք, որ ի միտան լինիմք: Դեռ ես բնաւ չը կամեցայ վն այլալմանց եւ մուխանիջի ժակն: զոր ի նոյն մաս առաւոյն ի՛ր այլ ի գլխի չկուս: որ յազգոջ փն ապստմբ եղեւ ի թգրեն բզմ՝ Կո. որպէս գրեալ եմք ի թվ. ուհր. ին (՝072 + 55 = 162): անա զիտ եւ տն: Եւ յիժմ՝ շուօ զգոյն զապստմբաւն յազգ՝ ին, նա միջրեկի եղեալ եւ անհնարին սոզմ եղեւ վն անկատար լինելոյ աջրը գործ՝ ին եւ այլ ոչ կարող լինելոյ առ անհ ճիշ սերկիր իւր, եւ շատ խառնածն վարեց ինքն: որ մնաց ի զք իւրն: Եւ այս խառնարեւն գծուարին հոգոքս խոթացաւ եւ փորացաւ եղեւ. որ արեւն զնայր ի ներքուստ. ոպ մեք այլ գնչք ի տեսուէր եւ յայմ ինկան եղեւ մեք եւ շատ կոսակ աջր եւ զայն եւս թէ զու քրին ձեռագոյ ի հոգ ինչ զնա: Իպ աջրաւն իսկոյն այնպն. ոպ դատու իրեց մեշ, եւ թաղէին զի, որ զախուսի զերեքմանաւունն ի նշանօր տեղմ: Եւ ի մեռանելն զորս մեծ սոզմ սոջոյն մամն, ոչ թէ հայեքն միայն, այլեւ բզմք յանհաւտարեցն. որ քարեքն զի, եւ սուստ եր ի սուրտ սոջն: հաւտացոյց եւ անհաւտարից եւ ինամատար: Էր սորոց եւ ոչրեաց եւ հոգացոյ էր նմ վտանգելոց, որ վն:յ առանց օրհնայ վն փրկէն աշխարհին հոգեացն եղեւ մեռեալ: ոպ զայն մեր եւ զփրկիլն նմ աշխարհի: Չքք եւ սոջմք զմշտարեւ մշ, զի նահաւտարն համեմայն իմ եւ թոյնն զիմ՝ անցան իւր՝ զիմայն եւ զակմն, զեկերին եւ զհնչեւ, եւ ը սնչ նհասակցն դատակից եւ դոսակից արատ. անն:»

Սոյն գրութիւնէն կը սեղեկանանք, թէ Քօթ կարգան մարդապետ բաւական արկածայից ու բազմաբարկ կեանք մըն է վարած, ու վերաւոր սրտով վախճանած է Յասպազայ բաշայի հայաջննց ապստամութեան միջոցին, այսինքն՝ 1623ին կամ քիչ յետոյ:

Սոյն գրութեանէն կարեւոր բան մըն ալ կ'ուսանիր, այն է՝ Արմաշի Չարխափան Ս. Աստուածածնի վանքի բուն հիմնադիրը, որ Գր. վարդապետ Դարանաղին է, անշուշտ 1610ի առննեքը, ինչ որ չէ սիշատակուած բնաւ Արմաշի վանքի պատմութեան մէջ¹:

(Ըարտակիւն:) 80-Թ. ՎԱՆԱՐ Յ. ՅՈՐԳՈՄԵՆԱ

¹ Յօր. ինտար:
² Յօրեայ Ս. Փրկիչ Աբ. Հիւսիսեան, Խորի 1800, էջ 175:

Գ Ա Մ Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր.

ԽՕՈՒՐԸ ԳԵՐ. Հ. ԵՂԻՉԷ ԳՐՔՔԱՆՆԵՐԻ ՄԸՀՈՐԸՆ ԸՌԹԻՒՒՑ

Հանգուցեալ Հ. Եղիշէ Ժ. Վ. Գաֆթմանեանի դագաղին վրայ ստըթ. Վահրամ Բ. Թորոզմանեանի կողմէն յանպարտասպան յօսուսածք:

Յուդարկաւորներ,

Կեանք մը՝ որ նանրութեան նամար միշտ օգտաշատ ծառայութիւններով կը փայլի, կեանք մը՝ որ ընդուն եւ արդիւնատար գործունէութեանը շարունակ կը սասնի, այլ կեանքը՝ իրզակ այլ ծանրաբեռն ըլլայ տարիներու շատութեամբ, իրզակ ալ ծերացած ու հիւսցած ըլլայ, երբ դադարն խիստ կարճատեւ կը լծուի եւ վաղանցիկ:

Այս մտածութիւնը կը քաղէ այս պարուստ իմ՝ մտքես մեր սիրեցեալ Հ. Եղիշէ Ժ. Վ. Գաֆթմանեանը, որուն ժիր, գործծն ու թագմարդին կեանքը թէպէտ եւ 85 ձմեռներու ցուրտ երեկոյնն է որ կը մարի, թայց իմ՝ վրաս կ'ընէ այն տալարութիւնը, իբրեւ թէ՛ նորաբողոքով վարդի մը ըլլար այն, վաղորդայնի չափ ապրած:

Հ. Եղիշէ վարդապետի մանր մեր սրտին կու տայ այն կսկիծը, զոր պատճառած են երբեմն Հ. Կոնսէս Սիպիլեաններ, Սրուանծոտանցներ, Հ. Ղեւոնդ Յովանեաններ, Հ. Այտրեաններ, Հ. Ղեւոնդ Ալիշաններ, Աղբրասնդր Երեցեանցներ, Գարազաշներ, Եգեանցներ եւ ուրիշներ, որովհետեւ այն նշանաւոր պատմագիրներու եւ մատենագիրներու պէս Հ. Եղիշէ Գաֆթմանեան ինքն ալ ազգային մատենագիտութեան, քանասիրութեան եւ հասարակութեան քրտնախոր ու թագմարխտ մէկ աշխատաւորն եղաւ մինչեւ իւր վերջին օրերը:

* Գեր. Տէր. Փափագեանի դամբանակարն տակաւին շտապաւ խմբագրութիւնս, իսկ Պր. Էնքսերմանին դժբախտաբար տաժմերէն ըլլալով, հոս կը հրատարակենք միայն յաջող գամբանակարները: Իսմբ. ՀԱՆԴԻՍՈՒ